

Małgorzata Anna Bienkowska¹

Niebezpieczne związki. Macierzyństwo, ojcostwo i polityka, 2015, R.E. Hryciuk, E. Korolczuk (red.), Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, ss. 390

J. Mizielińska, J. Struzik, A. Król, 2017, *Różnym głosem. Rodziny z wyboru w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, ss. 378

W socjologii polskiej istnieje bogata tradycja badań dotyczących rodzin, jednak poza nielicznymi wyjątkami są to głównie badania ujmujące rodzinę w konwencjonalny sposób – jako dwojga rodziców, kobiety i mężczyzny, wraz z dziećmi. Jednak w ostatnim czasie ukazały się prace, które wnoszą do badań nad rodzinami w Polsce wiele nowych treści. W 2015 r. ukazała się w wersji polskojęzycznej publikacja Michela Kimmela *Społeczeństwo genderowe*, w której autor analizuje między innymi przemiany rodzin (amerykańskich), spory o wartości związane z życiem rodzinnym, liberalizacją relacji, jak i stanowiskami konserwatywnymi, omawia również małżeństwa gejów i lesbijek. Ukazuje on współczesną debatę nad kondycją rodzin w dyskursie amerykańskim. W Polsce tego typu problematyka nie była dotąd zbyt często akcentowana, choć niewątpliwie należy pamiętać o książce Krystyny Słany *Alternatywne formy życia rodzinnego* (2002) czy podręczniku akademickim *Socjologia rodziny. Emocje, historia, zróżnicowanie* Tomasza Szlendaka (2010). Prace te ukazywały przemiany relacji rodzinnych w Polsce, akcentowały pewne nowe (bądź wcześniej marginalizowane) formy życia rodzinnego, przedstawiały to, jak obecnie wyglądają rodziny z uwzględnieniem wiedzy o wcześniejszych modelach życia rodzinnego. Jednak chciałabym szczególną uwagę zwrócić na dwie prace: wydaną w 2015 r. książkę pod redakcją Renaty E. Hryciuk i Elżbiety Korolczuk *Niebezpieczne związki. Macierzyństwo, ojcostwo i polityka* z 2015 r. oraz pracę *Różnym głosem. Rodziny z wyboru w Polsce* autorstwa Joanny Mizielińskiej, Justyny Struzik i Agnieszki Król z 2017 r. Każda z tych publikacji dotyczy rodzin, jednak ujętych z zupełnie nowej perspektywy.

Niebezpieczne związki. Macierzyństwo, ojcostwo i polityka to praca, która ukazuje współczesne rodzicielstwo w szerokim kontekście społecznym. Redaktorki tomu podkreślają, że celem książki jest refleksja nad rodzicielstwem (nie tylko

¹ Uniwersytet w Białymstoku; m.bienkowska@uwb.edu.pl.

macierzyństwem) we współczesnej Polsce. Zostało ono ukazane w perspektywie polityki państwa, oddolnych inicjatyw matek i ojców w przestrzeni publicznej (ruchów społecznych i protestów), a także dominujących dyskursów ideologii odnoszących się do macierzyństwa i ojcostwa². „Chcemy (...) uzupełnić lukę w dziedzinie rodzinnych nauk społecznych, w których wciąż stosunkowo niewiele jest publikacji o charakterze interdyscyplinarnym, uwzględniających perspektywę gender. Jednocześnie tom jest pomyślany jako głos w toczącej się obecnie, zarówno w przestrzeni publicznej, jak i w środowiskach kobiecych, debacie na temat polityki społecznej” (2015: 16).

Tom składa się z czterech części: 1. Wzorce rodzicielstwa i polityka społeczna w PRL i ZSSR – perspektywa historyczna; 2. „Prywatne jest polityczne” – wybrane aspekty polityki społecznej we współczesnej Polsce; 3. Rodzicielstwo, opieka, ekonomia – lokalny wymiar procesów globalnych; 4. Upolitycznione rodzicielstwo i zmiana społeczna – ruchy społeczne wokół rodzicielstwa w Polsce i Rosji. Łącznie tom składa się z czternastu artykułów i wprowadzenia redaktorek. Autorzy tekstów ukazują kwestie macierzyństwa w kontekście historycznym, a także wypowiadają się krytycznie o polityce rodzinnej w Polsce, o rodzicielstwie dzieci niepełnosprawnych, o dyskursie *in vitro*. Poruszono tu też problemy ekonomiczne, wpływ migracji na rodziny, prawa matek w przestrzeni miejskiej itd.

Jednak przedstawione w tej publikacji teksty pomijają niuanse związane z rodzicielstwem zastępczym i adopcyjnym. Choć we wstępie redaktorki tomu wspominają o tym typie rodzicielstwa, to jednak żaden z tekstów składających się na publikację nie odnosi się do tych kwestii wprost. O ile rodzicielstwo adopcyjne jest objęte specyficznym tabu³, to rodziny zastępcze stale borykają się z różnymi problemami i ich głos jest obecny w publicznej debacie odnoszącej się do polityki społecznej.

Niewątpliwie jest to cenna poznawczo publikacja. Ukazuje ona rodzicielstwo w szerokim, odmitologizowanym ujęciu. Stawia przy tym ważne pytania i krytycznie odnosi się do polityki społecznej i poziomu debaty publicznej dotyczącej rodzicielstwa. Uzupełnia tym samym polskie badania nad macierzyństwem i ojcostwem, a także poszerza perspektywę badawczą w naukach społecznych o analizę rodzicielstwa w ujęciu włączającym metodologię feministyczną czy szerzej z zakresu *gender studies*.

Druga z wymienionych książek – *Różnym głosem. Rodziny z wyboru w Polsce* autorstwa Mizielińskiej, Struzik i Król – ukazuje niewidoczne w polskiej przestrzeni publicznej rodziny nieheteronormatywne. Praca przynosi poszerzenie perspektywy metodologicznej nie tylko o gender, ale i o *queer studies*.

Książka ta powstała w ramach szerszego projektu: *Rodziny z wyboru w Polsce* (realizowanego w latach 2013–2016 pod kierownictwem dr hab. Joanny Mizielińskiej). Był to projekt z niezwykle ciekawą metodologią. Prezentowana publikacja zawiera analizę materiałów zebranych w badaniach realizowanych różnymi

² Publikacja ta jest kontynuacją analiz w (Hryniuk, Korolczuk 2012).

³ Fakt ten jednak nie wyklucza badań nad rodzinami adopcyjnymi.

jakościowymi metodami i technikami badawczymi. Autorki publikacji w pierwszym rozdziale „Teoretyczny zarys problemu” wprowadzają w kwestie teoretyczne leżące u podstaw badań rodzin LGBT, odwołując się do światowej literatury. Istotne są także w tej części kwestie metodologiczne – tu bowiem zostaje ukazane nie tylko to, jaką metodą się posłużono, ale wnikliwie rozpatruje się wszystkie możliwe zawłołości związane z rekrutacją osób do badania, jego atmosferę, trudności, jakie miały miejsce, specyfikę badania wśród rodziców biologicznych, matek/ojców społecznych, dzieci i rodzin pochodzenia.

Książka ta krok po kroku ukazuje świat życia codziennego oraz funkcjonowania w przestrzeni publicznej (szkoły, służba zdrowia) rodzin, które wykraczają poza to, co uznane jest w społeczeństwie za normatywne, wobec czego często są to relacje niewidoczne, ukrywane.

W części zatytułowanej „Macierzyństwo w rodzinach z wyboru” zaprezentowano różne strategie konstruowania rodzin nieheteronormatywnych przez lesbijki. Niezwykle ciekawym wątkiem prezentowanych badań empirycznych jest ukazanie życia codziennego badanych rodzin z perspektywy relacji między kobietami a dziećmi, zamieszkiwania – bądź nie – razem, jawności relacji wobec dzieci i otoczenia. Podrozdział „Życie w niepewności” to ukazanie realnych konsekwencji prawnego statusu rodzin z wyboru w Polsce. Konsekwencji, które mają swoje odzwierciedlenie w codziennych praktykach rodzinnych, w emocjach, jakie towarzyszą parom, matkom biologicznym i społecznym w odniesieniu do przyszłości ich dzieci. Przedstawiono tu stosowane strategie oporu, które pozwalają neutralizować bądź w jakiś sposób oswoić to, co jest problematyczne w statusie prawnym ukazywanych relacji. Zaprezentowano alternatywne formy rozwiązań (jak np. instytucja matki chrzestnej).

Badaczki podjęły także wątek relacji między rodziną z wyboru a rodziną pochodzenia partnerek. W ukazanych materiałach empirycznych przeplatają się różne, czasem dramatyczne opowieści o relacjach między matkami/partnerami, rodzicami partnerek a wnukami. Widać tu też, jak pojawienie się/obecność dzieci w tych rodzinach, które mają ze sobą trudny kontakt, wymusza konieczność budowania jakiejś formuły więzi.

Zamykający ten rozdział wątek ojców, ich pozycji w relacjach z rodzinami lesbijek i ich dzieci, ukazuje różnorodne strategie włączania bądź wykluczania ojca/dawcy z rodzicielskich stosunków. Część ta stanowi spójne wprowadzenie do kolejnego rozdziału poświęconego nieheteronormatywnemu ojcostwu. Autorki ukazują drogi mężczyzn do zostania ojcami, wejścia w rolę ojca przy nieheteronormatywnej seksualności, powody decyzji na wejście/pozostanie w relacjach małżeńskich bądź budowania całkowicie gejowskich związków partnerskich i godzenia tego z byciem ojcami w poprzednich, heteroseksualnych związkach. Przedstawiona jest także historia osoby, która została ojcem w drodze umowy z parą lesbijek i wspólnie z nimi wychowuje dziecko. Każda z przedstawionych opowieści jest inna, każda ukazuje pewną strategię radzenia sobie z byciem poza

oficjalnym, akceptowanym społecznie wyobrażeniem o rodzicielstwie, a szczególną sytuacją jest wejście w rolę ojca społecznego.

Kolejna część recenzowanej publikacji – „Rodziny z wyboru w perspektywie dzieci wychowywanych przez pary lesbijskie” – to świat widziany oczami dzieci wychowywanych w związkach jedнопłciowych. Również ten tekst rozpoczyna się od zarysowania metodologii badań i próby. Co ważne, autorki podkreślają tu specyfikę badania z dziećmi w zależności od ich wieku, co przekładało się na metody i techniki badawcze.

Analizowane rodziny zostają również ukazane w perspektywie szerszych relacji – w książce zebrano materiał empiryczny koncentrujący się na rodzinach pochodzenia (rodzicach i rodzeństwie badanych rodzin nieheteronormatywnych), ukazano też sytuacje seniorów i seniorek LGB, trajektorie ich życia rodzinnego.

Publikacja, jak już wspomniałam, ma charakter unikatowy. Niewątpliwie jest to pierwsze w Polsce badanie rodzin z wyboru, a przy tym tak rozległe, wnikliwe, przynoszące wiedzę o nierozpoznanej dotychczas w socjologii rodziny (czy nawet pedagogice) formie relacji rodzinnych. Jest to pierwsza tak obszerna praca poświęcona w całości rodzinom nieheteronormatywnym, żyjącym w Polsce. Ukazuje złożoność ich struktur, praktyk życia codziennego, strategii trwania i oporu. Jestem przekonana, że książka ta wzbogaca nie tylko wiedzę z zakresu socjologii rodziny i badań dotyczących studiów gender i queer, ale także pokazuje nowe obszary badawcze/metodologiczne w badaniach nad rodzinami w Polsce w szerszym sensie. Autorki prezentują niezmiernie ciekawą perspektywę prowadzenia badań nad rodziną w bogatym kontekście społecznym. Jest to ujęcie holistyczne – bowiem w badaniu uczestniczą różni aktorzy, różne podmioty zaangażowane bezpośrednio i pośrednio w życie rodziny. Prezentowana publikacja ukazuje życie rodzin niewidocznych w szerszej, społecznej świadomości, rodzin żyjących i funkcjonujących na marginesie prawa czy, jak piszą autorki, nierozpoznanych przez system prawny w Polsce.

Mankamentem, który dostrzegają także autorki, jest fakt, że badane i badani pochodzą z ośrodków miejskich (właściwie wielkomiejskich) oraz to, że brakuje w tym badaniu seniorów. Taki stan rzeczy nie wynika z uchybień badaczek, a z trudności w dostępie do tych kategorii respondentów, czego badaczki same są świadome.

Obie przedstawione w zarysie książki stanowią ważne i przełomowe z uwagi na swoje akcenty publikacje w polskiej socjologii rodziny. Ukazują realia świata rodzinnego, który do tej pory wymykał się badaniom i refleksji naukowej w obrębie socjologii.

Literatura

Kimmel M., 2015, *Spółeczeństwo Genderowe*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Król A., Mizielnińska J., Struzik J., 2017. *Różnym głosem. Rodziny z wyboru w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Niebezpieczne związki. Macierzyństwo, ojcostwo i polityka, 2015, R. Hryciuk, E. Korolczuk (red.), Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzyństwa we współczesnej Polsce, 2012, R.E. Hryciuk, E. Korolczuk (red.), Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Slany K., 2002, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.

Szledak T., 2010, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.